

Euroopa Liidu õiguse ootamatud mõjud

LLM Hent Kalmo

Õiguskantsleri asetäitja-nõunik

1. „Ootamatute mõjude“ all ei pea ettekandja silmas halbu üllatusi, mille kohta euroskeptikud tavatsevad väita, et need ei oleks tohtinud tulla üllatusena. Juristide ülesanne ongi lugeda nõ väikest kirja ja näha ette astunud sammude õiguslikke tagajärgi. Küsimus on pigem selles, milline on olnud 10 aasta jooksul kahe erineva, Euroopa Liidu ja Eesti õigussüsteemi koosmõju.
2. Euroopa Liidu laienemist on võrreldud kolonisatsiooniga. See võrdlus on mõneti tabav, kuna paneb mõtlema olulistele sarnasustele, ehkki koloniseerimisprotsess, mis sobiks võrdluseks, oleks sel juhul pigem keskaegne Euroopa kristliku kultuuri avardamine. Oluline eristav tunnus võrreldes suurema osaga uusaegsest kolonisatsioonist oli tõsiasi, et keskajal ei tekkinud Eesti alal mitte eripärane koloniaalkorraldus, vaid asumaadele toodi üle lähtemaade endi instutsioonid.
3. Euroopa Liidu õiguse ülevõtmist võib kirjeldada ka retseptiooniprotsessina, õigussiirdena, mille tuntuim näide on Rooma õiguse retseptioon keskajal. Nõnda saab EL-i õiguse ülevõtmise paigutada teiste Eestis toimunud õigussiirete hulka, millest olulisim on Asutava Kogu sammud demokraatliku korra ülevõtmisel. Samuti kuulub oluliste õigussiirete hulka 1992. aastal uue põhiseaduse vastuvõtmine ja 1990. aastatel läbiviidud õiguskorra reform.
4. Sageli on kaheldud, kas õigussiire on üldse võimalik. Äärmuslikul kujul tõusetub see küsimus „demokraatia eksportimisel“ riikidesse, kus puuduvad sobivad eeldused demokraatia toimimiseks. Sarnased probleemid ilmnesid uue äriseadustiku jõustamisel Venemaal, mistõttu töötati välja „isejõustuva äriõiguse“ mudel. Võib väita, et EL-i õiguse kujundamisel on järgitud sarnast mudelit, kuna Euroopa Liidu edu on põhinenud suuresti detsentraliseeritud (st seadusandjast ja täitevvõimust sõltmatu) jõustamismehhanismi väljatöötamisel 1960. aastatel.
5. Viimastel kümnenditel on retseptiooniteoorias rõhutatud, et vastuvõtja määratleb paljuski vastuvõetu sisu. Rooma õiguse retseptiooni puhul on see ilmne. Euroopa Liidu õigus on aga rajatud ühelaadsuse põhimõttele, st soovile tagada, et Euroopa Liidu õigus rakenduks liikmesriikides ühtemoodi. Seetõttu tekib küsimus, kas üldse on võimalik rääkida EL-i õiguse eripärastest mõjudest erinevates liikmesriikides. Niisugused eripärad tulevad siiski esile, kui keskendume EL-i õiguse ja liikmesriigi õiguse koosmõjule. Need mõjud on olnud sageli ootamatud, kuna isegi juristidel on raske ette näha kahe erineva õigussüsteemi keerulise kombineerumise tagajärgi.
6. Ootamatute mõjude põhjused on eeskätt järgmised: (1) tinglikud normid Eesti õiguskorras (nt võrdsuspõhiõigus); (2) pöördiskrimineerimise kaotamise nõue; (3) õigusvaldkondade ümberkorraldamine tavapäratute instituutide sissetoomise mõjul (nt sõltumatuse nõude mõju haldusorganisatsioonile).
7. Laiemalt võib aga rääkida ka Euroopa Liidu õiguse enda ootamatutest arengutest. Need on suuresti tingitud pädevuspiirangutest, mis sunnib kasutama õiguse täiendamiseks kõrvalteid.